

Petrićeva analiza principa prirodnih stvari

Girardi-Karšulin, Mihaela

Source / Izvornik: **Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, 1997, 23, 55 - 79**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:261:993805>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

PETRIĆEVA ANALIZA PRINCIPA PRIRODNIH STVARI

MIHAELA GIRARDI KARŠULIN

(Institut za filozofiju,
Zagreb)

UDK 19Petrić, F.
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 15. IX. 1997.

Četvrti svezak svojih *Peripatetičkih rasprava* (koji imenuje ocjenom – censure) posvećuje Petrić problemima Aristotelove prirodne filozofije, a prvu knjigu tog sveska principima prirodnih stvari (*De principiis rerum naturalium*). Petrić konstatira da je Aristotel sve u svemu o principima prirodnih stvari izložio petnaest teza – tvrdnji. Od tih petnaest sedam je negativnih o kojima tamo Petrić ne raspravlja i osam pozitivnih o kojima želi raspravljati. Petrić na sljedeći način izlaže osam Aristotelovih teza o principima prirodnih stvari: 1. *Principi (prirodnih stvari) su konačni* (finita). 2. *Principi moraju biti stalni, trajni* (permanentia). 3. *Principi nisu rođeni iz drugih*. 4. *Principi ne proizlaze jedni od drugih*. 5. *Iz principa proizlazi sve*. 6. *Principi su kontrarni* (contraria). *Ima tri principa. Dva su kontrarna, a jedan je podložen* (subiectum) *tim kontrarnima. Podložena, podmetnuta* (subiectum) *je materia, a kontrarni su lišenost* (privatio) *i forma*. 8. *Osim ovih principa postoji još eficijentni princip i finalni princip*.¹

Petrić razmatranje započinje konstatacijom da unutar samog peripatetizma postoje kontroverzije oko toga ulazi li rasprava o principima (prirodnih stvari) u tematiku prve filozofije (tj. metafizike) ili fizike. Sam Aristotel raspravljao je, međutim, o principima (prirodnih stvari) i u metafizičkim knjigama i u fizici. To se u peripatetizmu obrazlaže tako da filozof fizičar raspravlja o principima relativno – ukoliko su u odnosu prema kretanju. Drugi opet smatraju da je to posao filozofa metafizičara.²

Da bi razriješio to preliminarno pitanje, utvrđuje Petrić da je Aristotel na mnogo mjesta vršio distinkciju između prve filozofije i fizike. Ta distinkcija

¹ Usp. F. Petrić, *Discussionum peripateticarum*. T. IV, Basileae, 1581, str. 365.

² Isto mjesto.

temelji se na razlikovanju dviju (vrsta) supstancija: prirodnih supstancija i nepokretne supstancije, potonjih supstancija i prve supstancije. Pritom se prva filozofija određuje kao ona znanost koja raspravlja o biću kao biću, o supstanciji i o principima i uzrocima supstancija – a to su, ističe Petrić, materija i forma. Petrić međutim konstatira, nasuprot starima (contra antiquos), tj. nasuprot dotadašnjim interpretacijama, da se o istom raspravlja u prvoj knjizi *Fizike* i u prvoj knjizi *Metafizike*, dapače o principima prirodnih stvari više se raspravlja u *Metafizici* nego u *Fizici*. Tu činjenicu, međutim, ne prihvaća Petrić kao nešto plauzibilno i prihvatljivo, niti kao nešto čudno što treba razriješiti ili interpretirati, nego kao nešto *neprihvatljivo*, kao nepotrebno ponavljanje i to još na mjestu u koje ne pripada (alieno loco). Obrazloženje da je Aristotel raspravljao o principima (prirodnih stvari) u *Metafizici*, ukoliko su to principi bića uopće (in universum), a u *Fizici* ukoliko su principi fizičkih bića Petrić ne prihvaća jer prva filozofija po Petriću raspravlja o biću kao biću, supstanciji – uključujući i tjelesne supstancije. Obrazloženje da Aristotel raspravlja o principima supstancija u *Fizici* – ukoliko su te supstancije (povezane) s kretanjem osporava Petrić tumačenjem da je kretanje akcidenција supstancije, tj. akcidenција bića. Kretanjem bi se kao akcidenциjom bića trebala baviti, po Petriću, *Metafizika*. *Metafizika*, naime, razmatra o akcidenциjama bića, tj. o onome što pripada biću kao biću (inexistentia enti uti ens). Nadalje, kretanje je ili djelatnost ili trpnja (actio aut passio) koje pripadaju predikamentima (kategorijama) – a *Metafizika*, po Aristotelu, raspravlja o svom biću obuhvaćenom kategorijama (omnia entia praedicamentis comprehensa). Petrić također upućuje na raspravu o pojmu mogućnosti u *Metafizici* koji je bitan u fizici u tom smislu da je bez njega nezamislivo kretanje i nastajanje. Iz svega toga zaključuje Petrić da rasprava o principima prirodnih stvari pripada prvom filozofu (metafizičaru). Time prvom filozofu ili metafizičaru pripada i rasprava o mogućnosti i kretanju. Kretanje, dakle, ne ulazi u tematiku fizike, nego metafizike. Est igitur ex hac disputationum serie, ex Aristotelis doctrina, facto, ratione, primi philosophi munus, de principiis naturalium rerum, est de potentia, est de motu tractare. Alieno ergo loco inter physica tractata sunt, eodem legum auctore, leges suas transgrediente.³

Nakon tog kratkog uvodnog dijela slijedi podnaslov koji obuhvaća preostali dio knjige: *Principiorum conditiones* – uvjeti ili temeljno ustrojstvo principa. Temeljno je pitanje, dakle, kakvi su principi prirodnih stvari ili koje uvjete trebaju ispunjavati principi prirodnih stvari da bi mogli biti principi prirodnih stvari. Petrić razmatra Aristotelove principe prirodnih stvari s obzirom na uvjete ili temeljno ustrojstvo koje principe određuje kao principe prirodnih stvari.

³ Usp. F. Petrić, isto djelo, str. 366.

Rasprava, međutim, pretpostavlja i uvodni zaključak, tj. da principi prirodnih stvari pripadaju, i to svojstveno, navlastito, ne akcidentalno, tematici prve filozofije, odn. metafizike. Ta teza predstavlja dvostruku opoziciju prema tradicionalnom shvaćanju. 1. Prva filozofija, odn. (aristotelovska) metafizika nije znanost o vječnom i nepromjenjivom, uvijek istom, nije teologija, nego tematizira kretanje (*est de motu*)⁴ i 2. Peripatetička fizika nije (teorijska) znanost, bar utoliko što joj se odriče raspravljavanje o principima (prirodnih stvari).

Petrić polazi od Aristotelova određenja da su principi prirodnih stvari kontrarni i da su svi stari filozofi (predsokratovci) tako smatrali i on osporava tu Aristotelovu 'povijesnofilozofsku' tezu. Neki su postavili kontrarne principe, ali to ne važi za Anaksagoru i Parmenida.⁵ Mimo te 'povijesnofilozofske' opaske razmatra Petrić Aristotelovo obrazloženje zašto principi prirodnih stvari moraju biti kontrarni. Prvi kontrarni principi ispunjavaju, naime, one uvjete koje moraju ispunjavati principi da bi bili principi. (*Quia contrariis primis conditiones eae insunt, quae principiis debent inesse.*)⁶ Petriću navodi tri Aristotelova uvjeta:

1. Principi ne trebaju (ne smiju) nastajati jedni iz drugih (*Prima, non oportere principia ex se invicem generari*),
2. Principi ne trebaju (ne smiju) nastajati iz drugih (*Secunda, non oportere principia ex aliis generari*),
3. Sve treba nastajati iz principa (*Tertia, omnia oportere ex principiis generari*).⁷

Petrić zatim ispituje istinitost tih Aristotelovih uvjeta koje moraju zadovoljavati principi kao principi (*Haec vera ne sunt?*).⁸ To Petrićevo ispitivanje uvjeta principa da bi bili principi nije apstraktno ili formalno. Petrić želi ponajprije odrediti da li Aristotelovi principi, konkretno oni koje izlaže, udovoljavaju načelima koja Aristotel proklamira uvjetima principa. Prvi kontrarni principi prirodnih stvari su, po Aristotelu, lišenost i forma (*privatio, forma*), a materija je drugi (odnosno treći) princip koji je podmetnut, koji leži u temelju (*subiectam*) tim kontrarnim principima. Petrić, dakle, postavlja pitanje da li Aristotelovi kontrarni principi: lišenost i forma udovoljavaju prvom uvjetu, tj. uvjetu da ne nastaju jedan iz drugoga. Prvi kontrarni principi: lišenost i forma

⁴ Usp. isto mjesto.

⁵ F. Petrić, isto djelo, str. 367.

⁶ Isto mjesto.

⁷ Isto mjesto.

⁸ Isto mjesto.

– ne nastaju, po Aristotelu, jedan iz drugoga zato jer su *prvi* principi, nego zato jer su *kontrarni* principi. Svojstvo je, dakle, kontrarnih, a ne prvih, principa da ne nastaju jedni iz drugih. Pritom se Petriću otvaraju sljedeća pitanja ili poteškoće. Ima li kontrarnost artificijelnih ili prirodnih principa to svojstvo, tj. nenastajanje jednog iz drugog? I kako se ta teza odnosi prema drugoj Aristotelovoj tvrdnji, tj. tezi da kontrarno nastaje iz kontrarnog? Aristotel tvrdi da principi ne nastaju jedni iz drugih i istovremeno da ono što nastaje (propada) nastaje (propada) iz kontrarnog (u kontrarno). Tu proturječnost nastoje peripatetičari riješiti time da tvrde kako svojstvo nenastajanja jednog iz drugog ne pripada kontrarnom kao takvom, nego onom kontrarnom koje je princip. To prvo kontrarno, tj. kontrarno koje je u isti mah i princip, to su lišenost i forma.⁹

Petrić, međutim, dokazuje da po Aristotelu lišenost i forma nastaju jedna iz druge. Za to dokazivanje Petrić se poziva na Aristotela, odn. na metodu aristotelovske indukcije, zaključivanja od singularnog na univerzalno. Petrić navodi Aristotelove primjere da od crnog nastaje bijelo, od neobrazovanog obrazovan čovjek, od neproporcionalnog (anarmostas) proporcionalno, od neoblikovanog oblikovano. To su primjeri u kojima Aristotel pokazuje da ono singularno kontrarno nastaje od kontrarnog. Petrić pak primjenjuje Aristotelovu metodu indukcije i iz singularnih Aristotelovih primjera želi pokazati ono univerzalno, tj. odrediti što je zajedničko u svim tim primjerima. Petrić konstatira da se prvotna kontrarna stanja (crn, neobrazovan, neproporcionalan, neoblikovan) odnose prema kasnijim kontrarnim stanjima u koja prelaze (bijel, obrazovan, proporcionalan, oblikovan) kao lišenost prema formi. Zaključujući od singularnog prema univerzalnom tvrdi Petrić da iz tih primjera proizlazi da lišenost prelazi u formu.¹⁰ Aristotelovi se primjeri, ističe Petrić, odnose uglavnom na artificijelno nastajanje (neobrazovan-obrazovan, neproporcionalan-proporcionalan, neoblikovan-oblikovan). Stoga Petrić dodaje svoje primjere koji se odnose na prirodno nastajanje kontrarnog iz kontrarnog. Po Petriću od ne-čovjeka nastaje čovjek, od ne-konja nastaje konj, od ne-goveda govedo, od ne-majmuna majmun, od ne-drva drvo.¹¹

Usporedimo li Aristotelove i Petrićeve primjere za nastajanje kontrarnog od kontrarnog uočiti ćemo bitne razlike. Aristotel navodi neposredno evidentne primjere iz svakidašnjeg iskustva koji pretpostavljaju neki supstrat, osjetilno biće koje u nekom vremenu mijenja svojstva. Uprljana odjeća (pranjem) postaje bijela, neobrazovan čovjek (učanjem) postaje obrazovan itd.

⁹ Isto mjesto.

¹⁰ F. Petrić, isto djelo, str. 367 i 368.

¹¹ F. Petrić, isto djelo, str. 367.

Druga je situacija kod Petrića. Njegovi primjeri uspoređuju opstojnost, egzistenciju nekog bića (čovjek, konj, govedo, majmun) s vremenom u kojem tog bića još nije bilo. Aristotelovi primjeri govore o mogućnosti i načinu mijenjanja nekog bića, Petrićevi primjeri govore o prvom nastanku nekog bića, odn. da je nastanku nekog bića prethodilo vrijeme bez tog bića ili stanje ne-bića toga bića. Petrić, međutim, izjednačava Aristotelove i svoje primjere tvrdeći da se oni razlikuju samo u tome što Aristotel govori o artefaktima, dok on, Petrić, govori o prirodnim bićima. Na temelju izjednačenja svojih i Aristotelovih primjera drži Petrić da može postaviti tezu koja protuslovi Aristotelovom pravilu da principi ne proizlaze jedni od drugih, tezu: Ergo ex privatione cuiuscunque rei, fit forma rei eiusdem.¹² Tu tezu, međutim, ne drži Petrić toliko svojom, koliko upravo Aristotelovom i navodi njegove primjere propadanja, odn. prelaska iz forme u lišenost, iz čovjeka u ne-čovjeka, iz konja u ne-konja. Prema Aristotelu svako nastajanje u pojedinačnim bićima (in individuīs) zbiva se »iz lišenosti u formu«, svako propadanje »iz forme u lišenost«.¹³ Prema Petriću, međutim, na temelju nastajanja i propadanja u pojedinačnim bićima može se, u skladu s Aristotelovom metodom apstrakcije, zaključivanje od pojedinačnog prema općem, zaključiti da se nastajanje i propadanje – kao put od lišenosti k formi i put od forme u lišenost – odvija i u vrstama i rodovima. I stoga Petrić zaključuje da od lišenosti kao takve (in genere) nastaje forma kao takva (in genere) u nastajanju i obrnuto u propadanju od forme kao takve (in genere) nastaje lišenost kao takva (in genere).¹⁴

Petrićev prosljed u dokazivanju je sljedeći: on prvo polazi od Aristotelove teze da kontrarni principi (lišenost i forma) ne nastaju jedan iz drugoga, zatim izlaže Aristotelovo tumačenje po kojem se nastajanje i propadanje u pojedinačnim bićima zbiva od suprotnog k suprotnom, od lišenosti k formi i obrnuto. Kao treće primjenjuje Petrić Aristotelovu metodu apstrakcije, zaključivanje od pojedinačnog prema općem i tvrdi da ono što vrijedi za nastajanje i propadanje u pojedinačnim bićima – vrijedi i općenito, tj. vrijedi za nastajanje i propadanje forme i lišenosti *in genere*. Time je, dakle, Petrić Aristotelovom metodom osporio početnu Aristotelovu tezu, odn. tezu da principi lišenost i forma ne proizlaze jedan iz drugoga.

Pritom Petrić čini dva odlučujuća koraka. U prvom koraku izjednačava Aristotelove primjere nastajanja (od neobrazovanog u obrazovanog, od crnog u bijelo, od nesloženog u složeno) od lišenosti u formu koji pretpostavljaju individualni i nepromijenjeni subjekt nastajanja sa svojim primjerima (od

¹² Isto mjesto.

¹³ Isto mjesto.

¹⁴ Usp. F. Petrić, isto djelo, str. 368.

ne-konja nastaje konj, od ne-čovjeka čovjek) koji upućuju na nastanak samog subjekta odn. koji uspoređuju prethodni ne-bitak, lišenost neke supstancije s njezinim kasnijim bitkom, formom. Sljedeći ključni korak jest primjena apstrakcije. Budući da u nastajanju pojedinačnih bića iz lišenosti (ne-čovjeka) nastaje forma (čovjek), može se, kaže Petrić, zaključiti da forma općenito (in genere) nastaje iz lišenosti. Na temelju Aristotelovih primjera moglo bi se apstrakcijom samo zaključiti da se svi mogući pojedinačni subjekti mijenjaju na navedeni način, tj. od lišenosti k formi. Petrićevi, međutim, primjeri koji apostrofiraju prvi početak ili nastanak subjekta samog omogućuju Petriću zaključivanje iz sfere osjetilnog u sferu principijelnog koje se može formulirati na sljedeći način: Forma (svakog) bića nastaje iz prethodnog ne-bića ili lišenosti, pa se na temelju apstrakcije ili zaključivanja od pojedinačnog na opće može zaključiti da forma bića općenito (in genere) nastaje iz lišenosti.

Drugo i treće Aristotelovo svojstvo (uvjet) principa, tj. da principi ne nastaju iz drugog i da iz njih nastaje sve ostalo Petrić prihvaća. Ta svojstva mogla bi odgovarati, dopušta Petrić, Aristotelovim prvim kontrarnim principima.¹⁵ Petrić, međutim, postavlja pitanje ne bi li ta svojstva, kao neosporna i prihvaćena svojstva principa, možda bolje odgovarala sličnim principima (similibus) nego što odgovaraju (Aristotelovim) kontrarnim principima. Petrić stoga na tom mjestu pita koji argumenat navodi Aristotel, odn. aristotelovci za tezu da su prvi principi kontrarni (a ne slični). Kao argumenat za tezu da su prvi principi kontrarni (a ne slični) navodi Petrić tezu iz 6. knj., pogl. I *Fizike*; da je jedna suprotnost (kontrarnost) u jednom rodu (genus), a da je supstancija jedan rod, i to prvi – kako stoji u 4. knj. *Metafizike*.¹⁶

Petrić iz toga zaključuje da je prva kontrarnost ona koja je u supstanciji. Problem je, međutim, u tome da u supstanciji, po Aristotelu, nema kontrarnosti. Petrić to rješava tako da jedna supstancija nije kontrarna drugoj supstanciji, ali ipak postoji kontrarnost u supstanciji, jer je supstancija jedan rod i stoga je u njoj i jedna kontrarnost. Kao moguću kontrarnost u rodu supstancije navodi Petrić lišenost i formu. Što se forme tiče, drži Petrić, forma i jest supstancija u peripatetičkoj filozofiji. Ako se, međutim, prihvati da je i lišenost u rodu supstancije (pa su, dakle, forma i lišenost prva kontrarnost u rodu supstancije), tada slijedi zaključak da je neko ne-biće supstancija i da je neka supstancija ne-biće. Lišenost je, naime, ne-biće.¹⁷ S obzirom na to da je to potpuno neprihvatljiva teza, kako u peripatetizmu, tako i za Petrića, zaključuje Petrić da u rodu supstancije nema kontrarnosti i da nije istinita teza da

¹⁵ Usp. isto mjesto.

¹⁶ Usp. isto mjesto.

¹⁷ Ergo aliquod non ens, substantia est, et aliqua substantia, est non ens (...). Isto mjesto.

u svakom jednom rodu postoji jedna kontrarnost. To je, naime, i Aristotelova teza koji drži da u kategoriji supstancije i u kategoriji kvantitete nema kontrarnosti koja se pojavljuje tek u kategoriji kvalitete. No, toj kategoriji, tj. kvaliteti svojstvena je ne samo kontrarnost, nego i sličnost (*similitudo*). Na kraju tog izvođenja postavlja Petrić sljedeće pitanje: Zašto bi svojstva principa, tj. da ne nastaju iz drugog i da iz njih sve drugo nastaje, odgovarala radije onom prvom kontrarnom, nego onom prvom sličnom – kad i ono kontrarno i ono slično pripadaju istom rodu, tj. kategoriji kvalitete.¹⁸

Teza da su prvi principi kontrarni temelji se u shvaćanju da nastajanje (*generatio*) biva iz kontrarnog, a ne iz sličnog i izražava u primjeru da iz crnog nastaje bijelo. Petrić (sa starim filozofima) ima drugo tumačenje nastajanja, tj. da se slično rađa (nastaje) od sličnog što izražava primjerom da od bijelog nastaje bijelo, od crnog crno, čovjek od čovjeka, crni čovjek od crnog čovjeka, bijeli čovjek od bijelog čovjeka. Naprotiv, ne rađa se bijeli čovjek od crnoga i crni od bijeloga. Peripatetička teza da kontrarno nastaje iz kontrarnog ne potvrđuje se u prirodi, a za dokazom iz prirode peripatetičari ponajčešće teže. (Primjeri nastajanja iz kontrarnog, koje Aristotel navodi, uglavnom su primjeri artificijelnog nastajanja.) Ako je istinita teza da kontrarno nastaje iz kontrarnog, tada je nemoguće da nastane supstancija. U supstanciji nema kontrarnog i nijedna supstancija nije kontrarna drugoj. Pa ako i postoji neka kontrarnost u supstanciji (Petrić navodi kao mogućnost: tjelesno-netjelesno, oduhovljeno-bez duše, racionalno-iracionalno) – tada je to akcidentalno nastajanje. Sed ita, ut plurimum fieri, uti natura opera sua facit, ostendere non poteritis?¹⁹

Ako nastaje supstancija, ona nastaje iz sličnog, a ne iz kontrarnog; tjelesno nastaje iz tjelesnog, ono s dušom iz onog s dušom, racionalno iz racionalnog, iracionalno iz iracionalnog, čovjek iz čovjeka, konj iz konja itd. Priroda rađa svoje stvari slične od sličnih. Non ergo vere, contrarium ex contrario, sed simile ex simili, natura rerum res suas generat.²⁰

U tim Petrićevim izvodima nije toliko interesantna sama teza, tj. da su principi prirodnih stvari slični, a ne kontrarni (kako je držao Aristotel), nego činjenica da Petrić barata jednim pojmom principa ili uzroka koji se značajno razlikuje od onog Aristotelovog. Teza da su prvi principi kontrarni proizlazi iz zamjedbene činjenice da nastajanje, odn. mijenjanje biva iz kontrarnog u kontrarno. To Petrić ne osporava, nego potvrđuje. Kontrarnost, međutim,

¹⁸ Cur ergo, non fieri ex aliis, magis primis contrariis convenit, quam primis similibus: cum utraque in eodem genere sint. F. Petrić, isto djelo, str. 369.

¹⁹ Isto mjesto.

²⁰ Isto mjesto.

koja se zamjećuje u nastajanju-mijenjanju nije, drži Petrić, princip ili uzrok tog nastajanja-mijenjanja. Uzrok je nastajanja onaj uzrok koji je odgovoran ili dovoljan uzrok da dovede do zabiljnosti ili bitka novonastalu stvar ili biće. U okviru peripatetizma Petriću je najbliži pojam eficientnog uzroka – ne samo u smislu uzroka kretanja nego u smislu uzroka bitka neke stvari. Pojmovni par: lišenost i forma, kao principi kretanja, mijenjanja ili nastajanja izriču pojam principa u jednom drugom smislu. Oni se u Aristotela preciziraju u pojmovima mogućnosti i zbiljnosti i rezultat su refleksije o pukoj mogućnosti, pomišljivosti ili racionalnoj providnosti kretanja, mijenjanja, nastajanja. Lišenost i forma nisu principi u smislu eficientnog uzroka, nego su proizašli iz refleksije o uvjetu mogućnosti da kretanje, mijenjanje, nastajanje uopće jest i da se može pojmiti. Petrić svakako ne osporava činjenicu da se kretanje, mijenjanje, nastajanje zbiva od kontrarnog kontrarnom, od lišenosti formi, od mogućeg zbiljskom. On toj činjenici, međutim, osporava filozofski dignitet, odn. on tim pojmovima odriče status principa ili uzroka kretanja. Petrić ne uočava refleksivni stav mišljenja iz kojeg su proizašli ti pojmovi i drži ih zamjedbenim evidencijama. Drži ih, kako će se u kasnijim izvođenjima vidjeti, dijelovima zamjećivanja vremena, konstitutivnim dijelovima vremenskog tijeka. Refleksivni Aristotelovi pojmovi postali su za Petrića zamjedbene samorazumljivosti.

Petrić ovdje ipak želi na neki način opravdati Aristotela pred svojim vlastitim prigovorima. On izlaže pretpostavku da možda poteškoće u vezi s Aristotelovom tezom da su prvi principi stvari kontrarni i da ne proizlaze jedan iz drugoga proizlaze iz višeznačnosti riječi »iz« u frazi »nastajanje, bivanje iz«. Termin »iz« Aristotel prvenstveno rabi, tumači Petrić, u vezi s materijom, npr. kad kaže da *iz sjemena* nastaje biljka i *iz kamenja* kuća. Međutim, u tezi: *iz kontrarnog, iz lišenosti nastaje*, kaže Petrić da Aristotel nema u vidu niti eficientni, niti formalni, niti materijalni, niti finalni uzrok. Naprotiv, kada se kaže: *nastaje iz sličnoga* – tada se ima u vidu eficientni uzrok ili formalni uzrok. Ali, ako Aristotel terminom *iz* u tezi »nastajanje iz kontrarnog« nema u vidu jedan od četiri navedena uzroka, što onda, pita Petrić, za Aristotela uopće znači princip?²¹ Petrić tu konstatira da Aristotel nigdje nije definirao princip i uopće Aristotel vrlo rijetko donosi definicije. Razlog zašto Aristotel tako rijetko donosi definicije vidi Petrić u tome da to Aristotelu omogućava da izlaže kontradiktorne teze, da napusti stvar o kojoj je htio raspravljati i da prijeđe na nešto drugo.²²

²¹ Quid est igitur principium, bone Aristoteles? Encomia, laudes magnas et pulchras ab eo principii habemus (...) significata principii septem, ordines duos 5. metaphysico habemus capite 1. definitionem nullam. F. Petrić, isto djelo, str. 369-70.

²² Usp. F. Petrić, isto djelo, str. 370.

Umjesto definicije principa Aristotel, po Petriću, nabraja značenja (significatorum enumeratio) principa – i to sedam. Petrić navodi Aristotelova značenja principa: Princip je: 1) *po čemu se isprva pokreće stvar*, 2) *odakle nešto na najljepši način postaje*, 3) *odakle ponajprije nešto nastaje na taj način da to opstoji u toj stvari*, 4) *odakle ponajprije nešto nastaje na taj način da to u stvari ne opstoji*, 5) *gdje se pokrenute stvari pokreću izborom*, 6) *vještine* i 7) *odakle je ponajprije stvar spoznatljiva*. Iz ovih sedam određenja sazeo je Aristotel, po Petriću, sud da je zajedničko svojstvo principa da su ono prvo odakle nešto ili jest, ili postaje, ili se spoznaje.²²

Ipak potvrđuje Petrić da u Aristotela postoji definicija principa. Ona se, međutim, ne nalazi u raspravama gdje Aristotel razmišlja o principima, nego u *Poetici*. Petrić navodi: »Princip je ono što nužno nije poslije drugoga. Nego poslije njega samoga drugo je prikladno da se rodi ili da nastane.«²⁴ Tu tezu varira Petrić kao svoju vlastitu u drugoj knjizi *Panarhije* gdje kaže: »Principium absolute, id esse dicimus, ante quod nihil est, in quo, et a quo, et post quod omnia sunt.«²⁵

Ovdje, međutim, u *Peripatetičkim istraživanjima* čini se da Petrić tu definiciju smatra lošom, vjerojatno kružnom jer je ironično komentira: *Mitto excutere qualis nam sit haec definitio*.²⁶ Međutim, bez obzira na to koji doseg Petrić pripisuje toj definiciji – očito je da je prihvaća u tom smislu da ona bitno izražava što princip jest.

Petrić stoga pita jesu li Aristotelovi kontrarni principi (lišenost, forma) obuhvaćeni tom definicijom, ili odgovaraju li uvjetima koje izražava ta definicija. Ti principi (lišenost, forma) ne prethode nužno svim stvarima. Ako se pak pretpostavi da samo možda prethode stvarima, tada je moguće da prethode i neki drugi principi.²⁷

Petrić također pita kojem od navedenih sedam Aristotelovih značenja principa odgovaraju prvi kontrarni principi. Da li oni opstoje u stvari ili su izvanjski? Jedini mogući odgovor na to jest da jedan jest u stvari (forma), a da je drugi izvanjski.²⁸

Ovu tezu Petrić dalje ne razmatra načelno, nego na osjetilnim primjerima. Primjer je drvo koje je u početku hladno, a kad pridode vatra, drvo se

²³ Usp. isto mjesto.

²⁴ Isto mjesto.

²⁵ F. Petrić, *Nova sveopća filozofija*, Panarchia, Zagreb, 1979, str. 3v.

²⁶ F. Petrić, *Discussionum peripateticarum*. T. IV, Basilca, 1581, str. 370.

²⁷ Usp. isto mjesto.

²⁸ *Reliquum ergo est dicere, contrariorum alterum extra rem esse, alterum rei inesse*. Isto mjesto.

grije i zapaljuje. Petrić pita je li početna hladnoća drva izvan drva ili u drvu prije nego se drvo zažari. Osjetilna je činjenica (nulli sensato dubium) da je hladnoća u drvu. Toplina je, dakle, izvan drva. No, pita Petrić, koja toplina? Toplina vatre je izvan drva, no toplina drva je u drvu. Koja je od tih toplina (toplina vatre, toplina drva) kontrarna hladnoći drva? Obje – odgovara Petrić. Koja toplina, međutim, nastaje? Očito toplina drva koja je prije bila izvan drva. I sada postavlja Petrić ključno pitanje: Od čega nastaje toplina drva, da li od prethodne hladnoće drva ili od pristupajuće topline vatre? Pod pretpostavkom da kontrarno nastaje iz kontrarnog trebalo bi tvrditi da toplina drva nastaje od hladnoće drva. Zašto onda treba, pita Petrić, prinijeti vatru da bi se zagrijalo (zapalilo) drvo kad se ono već zagrijava i zapaljuje vlastitom svojom hladnoćom te nas zimi grije? To je možda tako bilo u staroj Grčkoj, ironizira Petrić, ali u naše vrijeme je to, kaže, smiješno.²⁹

U ovom izlaganju u kojem Petrić zornim primjerom dovodi *ad absurdum* Aristotelovo učenje o kontrarnosti principa pokazuje se, s jedne strane, koliko se Petrić udaljio od ideje aristotelovske fizike i od Aristotelova shvaćanja principa (kretanja) kao i to što Petrić u stvari traži od jedne znanosti o prirodnim stvarima i kako on koncipira pojam principa prirodnih stvari.

Petrić prije svega ne prati Aristotela u njegovu razlikovanju počela, principa (ἀρχή) i uzroka (αἰτία). Petrić, doduše, rabi termin *principium* (počelo, ἀρχή), ali u smislu Aristotelova pojma uzroka (αἰτία). Za Petrića je princip nekog bića ili nekog kretanja neposredni ili posredni uzrok njegova bitka. U tom smislu govori Petrićev primjer sa zapaljivanjem drva. Uzrok grijanja i paljenja drva je vatra – forma vatre. Hladnoća drva ono je od čega proces počinje, ali nije uzrok procesa, jer – tumači Petrić – u tom slučaju bi procesi bili spontani, odvijali se sami od sebe i ne bi trebali nikakve vanjske uzroke. Ne bi bila potrebna vatra da se zapali drvo, ironizira Petrić, kada bi kontrarni principi, tj. hladnoća drva i toplina drva bili uzroci paljenja drva.

Aristotel, međutim, postavljajući lišenost (privaciju) i formu kao kontrarne principe kretanja, mijenjanja ima u vidu nešto drugo. Pretpostavka je, naime, kretanja i mijenjanja uopće da forma koja nastane nije prije bila. Kada bi sve i oduvijek bilo oblikovano, ne bi bilo ni kretanja, ni mijenjanja uopće. Lišenost ili neprisutnost buduće forme uvjet je mogućnosti da se javlja kretanje ili mijenjanje. Lišenost kao kontrarno stanje budućoj formi uvjet je mogućnosti kretanja i mijenjanja i stoga princip kretanja i mijenjanja, ali ne i uzrok bitka budućeg promijenjenog – to je, naime, forma. Petrić, međutim, ne

²⁹ Si vera est positio, contrarium a contrario generari, ligni caliditas a ligni frigiditate generatur. Quid igitur opus fuit ignem adferre ut lignum incalesceret? quandoquidem frigiditate sua incalescit, accenditur, hiemeque nos frigentes calcfacit. Sed id quidem nostra tempestate evaserit ridiculum, forte in Graecia olim fuit in usu, atque ex usu. Isto mjesto.

reflektira o mogućnosti da se biće mijenja, nego zahtijeva da se utvrdi *zašto* se mijenja ili koji *uzroci* djeluju na promjene. Peripatetičkim rječnikom – Petrić traži formalne, materijalne, eficientne i finalne uzroke i stoga marginalizira Aristotelov pojam lišenosti kao principa (a ne uzroka) mijenjanja.

Petrić, dakle, ne sagledava kretanje-mijenjanje u horizontu kontrarnih principa, nego u horizontu sličnih uzroka. Primijenjeno na primjer zapaljivanja drva to znači da za paljenje drva postoje dva uzroka. Jedan vanjski – toplina vatre i jedan unutrašnji – toplina drva. I ta dva uzroka slični su, a ne kontrarni. Izraženo peripatetičkom terminologijom – to su eficientni (toplina vatre) i formalni (toplina drva) uzroci koji tumače ovo konkretno kretanje, mijenjanje – tj. zapaljivanje drva, ali ne objašnjavaju načelnu mogućnost kretanja-mijenjanja.

Smisao teze o kontrarnosti principa i razlika tih principa prema pojmu eficientnog i formalnog uzroka čini se da je na određeni način bila prisutna u peripatetičkim diskusijama. Petrić, naime, upućuje na to da bi peripatetičari protiv njegova shvaćanja mogli polemizirati uvodeći razliku nastajanja *iz* (ex) i nastajanja *od* (ab). U tom smislu bi kontrarno nastajalo *iz* (ex) kontrarnog, ali ne bi nastajalo *od* (ab) kontrarnog. »Iz« bi izražavao tako posebnost značenja principa kao kontrarnog principa (u odnosu na finalni uzrok). ... *necesse est istud (ex contrario) in aliquam principii significationem incur-rere.*³⁰

Petrić stoga istražuje koje to posebno značenje može imati princip kao kontrarni princip. Ako je (kontrarni) princip prirodni princip, tj. princip prirodnih stvari (do čega je Petriću stalo, a ne do principa artificijelnih stvari) (*principium ut natura*), tada taj princip mora biti, drži Petrić, ili forma ili materija ili eficientni uzrok. Petrić dodaje također da kontrarni princip po Aristotelu može biti i ono po čemu je stvar spoznatljiva i finalni uzrok (*cuius secundum electionem moventur mota*). No, ni jednom od navedenih uzroka ne bi odgovaralo svojstveno određenje kontrarnog principa kao principa »iz«. Ne odgovara mu ni određenje principa »odakle nešto nastaje, a što ne ostaje u novonastalom« (*unde fit primum non inexistente*) s obzirom na Aristotelove primjere koje on vezuje uz određenje ovog principa. Aristotel, naime, daje primjer oca, majke i sina, svađe i borbe. Ne odgovara mu određenje principa koji ostaje u novonastalom (*unde primum sit inexistente*) – također s obzirom na Aristotelove primjere: npr. temelj i kuća koja nastaje. Kontrarni princip ne odgovara ni pojmu uzroka po kojem nešto na najljepši način nastaje (*unde pulcherrime unumquodque fiat*).³¹

³⁰ F. Petrić, isto djelo, str. 371.

³¹ Isto mjesto.

Jedini pojam kojemu bi odgovaralo određenje kontrarnog principa jest pojam onoga odakle početno započinje kretanje (unde aliquid rei moveatur primum). Ali, ističe Petrić, to nije pojam uzroka, nego određenje stanja koje je prethodilo kretanju. Kontrarni je princip kretanja ili mijenjanja, ali ne u smislu počela ili uzroka tog kretanja-mijenjanja, nego u smislu početne točke kao što se za početak puta može reći da je princip kretanja.³² On je početna točka s koje kretanje započinje, ali ne i uzrok ili počelo ili razlog tog kretanja. Stoga Petrić mijenja tezu i kaže: što god nastaje, nastaje u kontrarnom (quidquid gignitur, in contrario gignitur).³³ Početak mijenjanja kontraran je konačnom rezultatu, ali taj početak nije, ni u kojem smislu ili određenju uzroka, uzrok tog kretanja ili mijenjanja, nego mjesto na kojem će se kretanje dogoditi ili polazište od kojeg će započeti.

U osnovi tih Petrićevih tumačenja leži jedno točno zapažanje i jedno temeljno nerazumijevanje. Petrić sasvim točno primjećuje da Aristotelov kontrarni princip ne odgovara Aristotelovu shvaćanju četiriju uzroka (materijalni, formalni, eficientni, finalni). Kontrarni princip ili kontrarnost prvih principa ne ulazi u kategoriju uzroka. Nerazumijevanje se, međutim, sastoji u tome da Petrić ne uvida smisao i nužnost počela, principa koji nije uzrok (nego pretpostavka mogućnosti). Kontrarnost koja se može utvrditi u kretanju-mijenjanju jest kontrarnost početka i završetka kretanja. Odakle kretanje započinje, određuje Petrić jednom prostorno-vremenskom predodžbom, kao početak puta (initium viae), ali ona je u smislu uzroka (zašto) kretanja irelevantna. Da kretanje odnekle naprosto započinje i da je to u odnosu na konačni ishod kontrarno rezultatu predstavlja za Petrića, čini se, puku datost, evidentnu činjenicu koja, s obzirom na to da se ne može sagledati u vidu uzroka (zašto) kretanja, predstavlja neupitnost i ne zahtijeva i ne omogućava nikakvo propitkivanje. Da biće naprosto jest drugačije prije nego se steknu uzroci za njegovu promjenu – o tome se ne treba i ne može pitati.

Ono što Petriću predstavlja znanstveni problem i što zahtijeva istraživanje – to su uzroci, tj. ono »zašto« je u svakom konkretnom slučaju došlo do mijenjanja-kretanja koje je proizvelo upravo takve – opisive – a ne neke druge efekte, rezultate. Petrić, doduše, uočava kontrarnost kretanja, ali je marginalizira u smislu vremensko-prostorne irelevantnosti početka – tako da konačna teza glasi također: što god nastaje, nastaje poslije kontrarnog: Quidquid generatur ex contrario, id est post contrarium, sonaret.³⁴

³² Atque ita contrarium est principium generationis, ut viae initium est principium motus gradientis. Isto mjesto.

³³ Quidquid gignitur, in contrario gignitur, quidquid corrumpitur, in contrario corrumpitur, et contraria, talia principia rerum dicuntur, ut in quibus generatio et corruptio fiat: non autem ex quibus, aut a quibus. Isto mjesto.

³⁴ Isto mjesto.

Nakon istraživanja teze o kontrarnosti (prvih) počela u horizontu pojma uzroka razmatra Petrić tu Aristotelovu tezu u horizontu pojma nastajanja (*generatio*). U okviru peripatetizma razlikuje Petrić tri vrste nastajanja: *Prvi pojam* nastajanja (*generatio*), isključujući gibanje (*motus localis*) obuhvaća sva kretanja (*motus*) u kojima nastaje neka veličina (*magnitudo*) ili kvaliteta (*qualitas*). *Drugi pojam* je određena specifikacija prvoga, tj. obuhvaća kretanje u kvalitetama neke supstancije koje je pretpostavka za uvođenje nove supstancijalne forme. *Treći pojam* nastajanja daljnja je specifikacija i predstavlja konačno uvođenje same supstancijalne forme.³⁵

Petrić konstatira da u ovom trećem nastajanju, tj. uvođenju nove supstancijalne forme ponajprije možemo govoriti o kontrarnom principu. Pitanje je međutim treba li tu govoriti o nastajanju »iz« kontrarnog, »od« kontrarnog ili »poslije« kontrarnog. Pitanje je, također, kako govoriti o kontrarnom u vezi sa supstancijom u kojoj nema kontrarnosti. Ipak ispituje Petrić primjenjivost teze o kontrarnim principima, tj. principu lišenosti i principu forme u odnosu na nastajanje nove supstancijalne forme. Ako se u nastajanju supstancijalne forme uopće može govoriti o nekom odnosu lišenosti i forme, tada se jedino može reći, tvrdi Petrić, nastavlajući na prethodna izvođenja, da forma nastaje *poslije* lišenosti. Jednako tako i s obzirom na nastajanje veličine i kvalitete može se reći da toplina nastaje *poslije* hladnoće (lišenost). Jednako tako i s obzirom na prvi pojam nastajanja.³⁶

S obzirom na to da se trostruko nastajanje događa u nekom subjektu (*in subiecto aliquo*), može se reći, drži Petrić, da se nastajanje zbiva *u kontrarnom subjektu*. U tom smislu nastaje veličina, toplina i forma u malenom, hladnom ili srednjem (subjektu) koji je lišen one forme koja će nastati ili nastaje i koji prije posjeduje kontrarnu formu od one koja će kasnije nastati.³⁷

Ovdje se, međutim, može pitati u kojoj je mjeri Petrićevo shvaćanje subjekta, odn. onoga što leži u temelju promjena i samo ostaje nepromijenjeno (*ὑποκείμενον*) peripatetičko, ali i mimo toga uopće smisljeno.

Aristotel uvodi pojam materije (*ὕλη*) kao *hypokeimenona*, subjekta (*ὑποκείμενον*) argumentom da negdje treba stati. Nije moguće da sve nastane, nego u procesu nastajanja nužno je utvrditi ono što leži u osnovi, temelju mijenjanja – a to je tvar.³⁸

³⁵ Usp. F. Petrić, isto djelo, str. 372

³⁶ Usp. F. Petrić, isto djelo, str. 372 i 373.

³⁷ *Tenendum ergo et hoc nostrum. In contrario subiecto scilicet contrarium ante possidente, sive id privatio sit, sive qualitas, sive etiam quantitas.* F. Petrić, isto djelo, str. 372.

³⁸ Aristotel, *Metafizika* 1069b 35–1070a 4.

Uz Aristotelov pojam tvari – materije i hypokeimenona – subjekta ne treba vezati moderne prirodosnanstvene asocijacije, nego kontekst u kojem su ti pojmovi formulirani. Pokušaj je to, naime, inteligibiliziranja, pojmovnog dohvaćanja jednog fenomena za koji je dotadašnja filozofija (Parmenid, Platon) držala da se ne može razumski pojmiti – tj. kretanja. Materija kao subjekt (hypokeimenon) ili granični pojam svakog kretanja u osnovi je bez određenja ili bez ikakve forme, iako u iskustvu zamjećujemo uvijek već na neki način oblikovanu, oformljenu materiju koja mijenja oblik. Međutim i oblikovana materija kao subjekt ili hypokeimenon kretanja – mijenjanja poima se kao nešto stalno i nepromjenjivo, što traje u promjenama. U tom slučaju kretanje-mijenjanje je akcidentalno. Tako je npr. čovjek subjekt ili hypokeimenon promjene od neobrazovanog u obrazovanog čovjeka. On je koncipiran kao ono trajno i nepromjenjivo u toj promjeni – bit čovjeka se, naime, ne mijenja kad od neobrazovanog postaje obrazovan čovjek. U tom smislu poima se čovjek kao ono stalno i nepromjenjivo u kretanju – mijenjanju – bez obzira na to što čovjek jest podložan nastajanju i propadanju.

U odnosu na to tumačenje Aristotelova pojma subjekta kretanja i s tim u vezi lišenosti i forme dolazi kod Petrića do bitnog pomaka.

Nastajanje (generatio) veličine, topline i forme, dakle kvantitativno, kvalitativno i formalno (odn. supstancijalno) osjetilno je – i to osjetilom vida (oculis obiectum est) – zamjetljivo. Zamjetljivo je također da se to nastajanje odvija »u« subjektu (hypokeimenon) koji je kontraran onome što će kasnije nastati, npr. nastajanje topline događa se u hladnom ili srednjem (mlakom) subjektu. Nastajanje se događa u subjektu koji je (prethodno) lišen (in subiecto forma privato) one forme koja će ubuduće nastati. Petrić zaključuje iz toga da se svako nastajanje događa (odvija) (poslije kontrarnog i) u kontrarnom (subjektu).

U odnosu na Aristotela ovdje je potpuno promijenjeno određenje subjekta ili hypokeimenona. Subjekt nije više ono kod čega u analizi kretanja (mijenjanja) moramo stati, nije ono trajno ili nepromijenjeno u promjenama. Također subjekt ili hypokeimenon nije ono do čega dolazimo u analizi kretanja, tj. nije pojam koji je proizašao iz nastojanja da se kretanje znanstvenofilozofijski pojmi ili inteligibilizira. Pojam subjekta nije, kao u Aristotela, refleksivni, nego empirijski pojam. Zamjetljivo je, mi to vidimo, kaže Petrić, da se nastajanje odvija u subjektu koji je prije bio kontraran onome što će kasnije nastati. Subjekt kretanja ili mijenjanja nije ono trajno u kretanju, mijenjanju, nego ono što se samo zamjetljivo mijenja. Kad kažemo subjekt i »ono«, a u iskušenju smo da kažemo i biće, tada mislimo hypokeimenon na Aristotelov način. No, upravo u tome i leži Petrićev temeljni nesporazum. Petrić, naime, operira pojmom subjekta (kretanja, promjene) što temeljno znači ono što u promjenama ostaje konstantno, ali u smislu onoga što se samo

u promjeni mijenja. Pritom mu ostaje potpuno izvan vidokruga činjenica da on ono trajno u promjenama istovremeno i pretpostavlja i negira.

Ove primjedbe ne treba shvatiti kao zamjerku ili kritiku Petrića. Na temelju tog uvida u Petrićevu reinterpetaciju istraživanja kretanja, mijenjanja može se postaviti sljedeće pitanje: Kako se u Petrića koncipira istraživanje prirodnog kretanja, mijenjanja? Ili – u kojem smislu poima Petrić principe prirodnog kretanja u razlici prema aristotelizmu? Petrić ne dvoji o mogućnosti da se prirodno kretanje – mijenjanje inteligibilizira ili racionalno pojmi. Petrić polazi od evidencije da kretanje, mijenjanje jest i da ono proizlazi iz spoznatljivih uzroka. Petrić taj uvid tumači – ne kao hipotezu – nego kao neposredno osjetilno zamjetljivu činjenicu. Pritom za Petrića otpada potreba za pojmom lišenosti (privacije) kao uvjeta mogućnosti kretanja – mijenjanja i uopće otpada potreba refleksije o mogućnosti racionalnog koncipiranja kretanja pa tako i refleksija o počelu koje tu mogućnost formulira. Istraživanje kretanja – mijenjanja izlazi iz refleksivnog stava istraživanja počela i priklanja se direktnom stavu traženja uzroka. A ti su – ako se radi o prirodnom kretanju i mijenjanju – prije svega empirijski – osjetilni: toplina, čovjek, sjeme itd. U tom smislu Petrićeva kritika Aristotelovih kontrarnih počela temelji se u nerazumijevanju potrebe za refleksivnim stavom i u evidentnom uvidu da je kretanje – mijenjanje spoznatljivo. Stoga Petrić koncipira istraživanje prirodnog kretanja – mijenjanja kao dovođenje u vezu ili otkrivanje povezanosti empirijskih učinaka s njihovim neposrednim, iskustvenim zamjedbenim uzrocima. Ono što se tu temeljno mijenja jest ideja subjekta. Subjekt više ne izražava refleksivno-racionalnu izvjesnost da mora biti nešto trajno u kretanju – ako se kretanje – mijenjanje uopće može spoznati, nego neposrednu empirijsku činjenicu mijenjanja subjekta čije se mijenjanje tematizira i želi protumačiti. Moment stalnog i nepromjenjivog nije tu fokusiran, nego sumišljen u evidenciji predmeta – subjekta istraživanja – u identitetu područja prirodnog bića u kretanju – mijenjanju koje se istražuje.

Petrićeva kritika Aristotelovih kontrarnih principa kretanja – mijenjanja i njegova teza da su principi slični, a ne kontrarni temelji se u uvidu (i zadatku istraživanja) da su uzroci prirodnog, empirijskog kretanja – mijenjanja i sami dio empirijskog sklopa.³⁹

Ovdje završava Petrić istraživanje Aristotelovih kontrarnih principa lišenosti i forme i pristupa analizi pojmova »ono djelatno« (agens) i »ono trpno« (patiens) kao mogućih kontrarnih principa kretanja (mijenjanja). U svakom nastajanju, kaže Petrić, prisutno je i »ono djelatno« i »ono trpno«. »Ono

³⁹ Eiusdem speciei sunt homo generans cum homine genito, ignis generans cum genito igne (...). F. Petrić, isto djelo, str. 373.

djelatno« djeluje, dok »ono trpno« trpi i čini se da su to kontrarni principi jer su djelovanje i trpnja međusobno kontrarni.⁴⁰ Značenje te kontrarnosti istražuje Petrić na empirijskom primjeru. Kad vatra zapali drvo, tada je vatra u odnosu na drvo »ono djelatno«, ona djeluje na drvo, zapaljuje ga. Drvo je, međutim, »ono trpno« jer trpi vrućinu vatre koja je djelatna. Pri fenomenu zapaljivanja drva vatrom možemo razlučiti *kontrarnost trpnog drva i djelatne vatre*. Koje je vrste, međutim, pita Petrić, ta kontrarnost između trpnog drva i djelatne vatre? Trpno drvo i djelatna vatra nisu međusobno kontrarni u smislu generičke, rodne kontrarnosti (*contraria genere*). I drvo i vatra supstancije su i tijela i njihovi su pojmovi istorodni (*homogenea*). No, vatra je jednostavna, a drvo je složeno (*mistum*) i to se može shvatiti kao kontrarnost.

U kojem smislu, međutim, pita Petrić, djeluje ta kontrarnost između vatre i drva tako da dolazi do nastajanja, tj. zapaljivanja drva? Petrić izlaže dvije mogućnosti. Zapaljivanje drva može proizaći iz kontrarnosti drva i vatre u dva smisla: 1) složena forma drva trpi od jednostavne forme vatre ili 2) cijelo drvo trpi od cijele vatre. U prvom slučaju djelovanje i promjena ne zbiva se na subjektu, *hypokeimenonu* (kako peripatetičari drže) – ovdje Petrić prevodi *hypokeimenon* sa *suppositum* – nego među samim formama. Druga varijanta pretpostavlja da jednostavno tijelo, na temelju svoje kontrarnosti prema složenom, djeluje na složeno tijelo. To, međutim, također nije u skladu s peripatetizmom – koji drži da vatra djeluje (zapaljuje) i u odnosu na zrak i zemlju i vodu – a to su sve jednostavna tijela. Tome pridolazi i empirijska činjenica da složeno tijelo trpi ne samo od jednostavnog tijela nego i od složenog. Petrić za primjer navodi da drvo trpi i od sjekire i od kamena. Stoga on zaključuje da djelovanje između vatre i drva (tj. zapaljivanje) ne proizlazi iz *kontrarnosti* vatre i drva, nego na neki drugi način.⁴¹

Nadalje istražuje Petrić mogućnost da je kontrarnost između vatre i drva, ako već ne u generičkom smislu, onda ipak u vrsnom smislu (*specie*) uzrok nastajanja, djelovanja, tj. zapaljivanja drva. Na taj način bi se mogla protumačiti Aristotelova teza da ono djelatno i ono trpno (*agens, patiens*) moraju biti istorodni (*homogenea*), ali da s obzirom na vrstu (*specie*) nisu slični, nego kontrarni.

Petrić konstatira ponajprije da ta eventualna vrsna kontrarnost između vatre i drva nije neposredno evidentna. Petrić razmatra zatim mogućnost da je ta vrsna kontrarnost između vatre i drva kontrarnost forme i lišenosti jer je drvo lišeno (bez) forme vatre. Međutim, u tom smislu kontrarnost (forme i lišenosti) ne bi bila vrsna kontrarnost. Vrsta (*species*) vatre i vrsta (*species*)

⁴⁰ In omni generatione est agens, est patiens, ut alterum agit, alterum patitur, contraria videntur, namque actio et passio contrariae. Isto mjesto.

⁴¹ Isto mjesto.

drva biće je po sebi, a lišenost je ne-biće. Ako se pak kontrarnost između vatre i drva shvati kao kontrarnost toplog i hladnog – tada se ne radi o vrsnoj kontrarnosti, nego kvalitativnoj i akcidentalnoj kontrarnosti.⁴²

Kontrarnost toplog i hladnog kao mogući princip ili uzrok zapaljivanja drva ismijava Petrić i na jednom empirijskom primjeru. Neće li vatra, pita ironično Petrić, zapaliti drvo koje je prethodno ugrijalo sunce – pa, dakle, nema više kontrarnosti između toplog i hladnog? Ako peripatetičari kažu da vatra neće zapaliti takvo drvo – onda nisu pri sebi, jer je to jasna zamjedbena činjenica. Ako pak priznaju da će vatra zapaliti i suncem zagrijano drvo, onda kontrarnost između toplog i hladnog ne može biti uzrok zapaljivanja drva. Vatra zapaljuje i hladno i toplo drvo, a hladnoća ili toplina drva pritom su akcidentalni.⁴³ Ako i postoji kakova kontrarnost u nastajanju (a ona nije nužno prisutna), npr. hladnoća drva u odnosu na toplinu vatre, tada je ta kontrarnost akcidentalna i stoga, po vlastitim Aristotelovim principima, ne može biti princip (prirodne) znanosti (*scientia naturalis*).⁴⁴ Principi znanosti, po Aristotelu, moraju biti po sebi (*per se*), moraju biti uređeni (*esse ordinata*) i moraju biti trajni (*esse permanentia*).⁴⁵

Dodatni razlog da kontrarnost između tople vatre i hladnog drva (koja je moguća i akcidentalna) nije uzrok zapaljivanja drva izlaže Petrić također iz iskustva. Vatra, naime, svojom toplinom ne djeluje, ne zapaljuje sve ono što je hladno i – Petrić daje primjer – vatra ne zapaljuje željezo i ne zapaljuje Salamandra. Također po principu kontrarnosti sve što je hladno trebalo bi djelovati na ono toplo, ali hladno uopće ne djeluje na toplinu vatre. Također ni ono vlažno ne djeluje na sve suho, niti sve suho na ono vlažno, ni lagano na teško, niti gusto na rijetko, itd.⁴⁶ Bilo bi, međutim, nužno da se to događa kada bi kontrarnost svakog prirodnog nastajanja, tj. trpnja i djelovanje bili formalni uzrok (*formalitas*), tj. princip tog prirodnog nastajanja. Iako su trpnja i djelovanje prisutni u nastajanju (to Petrić ne poriče), oni nisu formalni uzrok (*formalitas*) nastajanja, tj. oni svojom pukom formom ne dovode do nastajanja. To znači da ne djeluju puke kontrarnosti toplog i hladnog, vlažnog i suhog itd., nego do nastajanja dolazi kad se steknu neki posebni uvjeti. Ako

⁴² Si fatebimur, adiungemus, cum contrarietatem non in (...) re eiusdem speciei, sed in qualitativibus, in accidentibus fuisse. Isto mjesto.

⁴³ Deinde quaeremus si lignum calidum calore solis sit, postea ignis accedat, an ideo ignis calidus, in calidum illud lignum, quia contraria non sunt, non aget? non accendet? non comburet? Isto mjesto.

⁴⁴ Ideoque per accidens istud, cum e scientiis ab Aristotele eiectum sit, reiici debere e scientia naturalis principiis, asseremus, de rerum generationis principiis eximi debere. Isto mjesto.

⁴⁵ Usp. F. Petrić, isto djelo, str. 375.

⁴⁶ Usp. F. Petrić, isto djelo, str. 374.

je kontrarnost i prisutna u nastajanju, ona nije uzrok po sebi niti naprosto (καθόλως, primo), nego akcidentalno, tj. prisutna je, ali ne na način bitnog uzrokovanja.⁴⁷ Kao dokaz da puka kontrarnost nije uzrok nastajanja navodi Petrić i iskustvene činjenice da suha zemlja nikada ne isušuje vlažni zrak i da hladna zemlja nikada ne ohlađuje (gasi) vatru. Ako se tome prigovori tako da se kaže da je veća djelotvornost (maioris activitatis causa) vlažnog zraka i vruće vatre (nego suhe zemlje i hladne zemlje), tada se napušta teza o kvalitativnoj kontrarnosti kao principu nastajanja koja se nadomješta tezom o kvantitativnoj kontrarnosti. No, i toj se tezi može prigovoriti da svako »više« ne djeluje u odnosu na svako »manje« i obrnuto, da svako »manje« ne djeluje u odnosu na svako »više«.⁴⁸

Iz prethodnih izvođenja i zaključaka donosi Petrić opći zaključak: non est ergo contrarietas principium actionis et passionis, non omnis generatio ex contrario fit, non a contrario, non post contrarium, non in contrario ratione contrarietatis scilicet per se primo, καθόλως, necessario. Et si qua contrarietas intercedat, ea per accidens intercedit, quia scilicet actio, generatio in rebus fiant quae contrariae sint, non tamen qua contrariae sunt.⁴⁹

Ako, dakle, nastajanje ne proizlazi iz kontrarnosti, nije li moguće da ono proizlazi iz sličnosti – pita Petrić. Quid ergo, generatio, actio, si non ex contrarietate est, est ne ex similitudine?⁵⁰ Zatim ukratko razmatra moguće objekcije. U čemu je sličnost, moglo bi se pitati, između vatre i drva (u zapaljivanju drva), između sjemena muškarca i krvi žene (u rađanju djeteta). Nema u tome sličnosti, priznaje Petrić, ali, kada se drvo zapali, ta je vatra slična onoj koja ju je zapalila (tj. istovrsna – eiusdem speciei), a rođeno dijete je istovrsno (ὁμοειδῆ) ocu i majci. Muškarac, međutim, rađa dijete u sebi sličnoj ženi, dok vatra ne djeluje u sebi sličnom drvetu, ali ono što kasnije nastaje – gorenje – to je vatri slično.⁵¹

Prihvatljivija je, dakle, kaže Petrić, filozofija starih filozofa koji su postavili da su principi stvari slični od Aristotelove koja drži da su principi stvari kontrarni. Ono kontrarno ne posjeduje svojstva da bi bilo princip stvari, pa i

⁴⁷ Usp. isto mjesto.

⁴⁸ Usp. isto mjesto.

⁴⁹ Isto mjesto.

⁵⁰ Isto mjesto.

⁵¹ Si iam, interrogabunt, quid ergo ignis ligno est similis? viri semen, sanguini mulieris? negabo sane id. Sed maxime omnium affirmabo, ignem in ligno genitum, similem ὁμοειδῆ, eiusdem speciei generanti igni effectum, natum ex foemina simile ac ὁμοειδῆ generanti patri ac matri effectum, atque ita simile a simili, simile ex simili, primo, per se, καθόλως effici: in simili etiam mas sibi foemina generat atque ὁμοειδῆ, non tamen ignis in simili sibi ligno, post simile etiam. Isto mjesto.

ako se na neki način shvati kao princip stvari – taj princip nije takav ili u tom smislu princip da bi imao snagu (robur) ili vrsnoću (virtus) da bi *proizvodio* stvari (nullum robur, nullam virtutem ad res generandas habent), ne pridonosi nastajanju stvari.⁵² Dok kontrarni principi nemaju snagu rađanja, proizvodjenja, slični principi je imaju. Na koji je način imaju, po svojoj sličnosti, ili na neki drugi način, to razmatranje obećava Petrić da će poduzeti u svojoj filozofiji. Sua ne similitudine id agat, an alia quapiam virtute, id nostrae philosophiae reservamus.⁵³ Ovdje se, međutim, vidi da Petrić moć uzrokovanja ili svojstvo principa određuje kao neku vrsnost – virtus. *Biti princip* znači za Petrića – imati moć, snagu ili vrsnost da se proizvedu određeni učinci.

Tu završava Petrić raspravu o kontrarnosti principa i ukratko dalje razmatra ostale Aristotelove atribute principa. Sed reliqua prosequamur principiiis attributa.⁵⁴

Prvo razmatra Petrić Aristotelovu tezu da je bolje tvrditi da su principi određeni i ograničeni (melius esse finita et terminata ponere principia). Aristotel tu tezu obrazlaže na taj način da biće samo ne bi bilo spoznatljivo kada principi ne bi bili ograničeni (finita principia). Tome prigovara Petrić da se priroda u svojem stvaranju ne povodi za ljudskom spoznajom i ne udovoljava joj na taj način da radije proizvodi ove, a ne one stvari, kako bi nama bile spoznatljive. Quid est hoc, non scibile ens? an vero natura in rebus universi huius fabricandis nostrae cognitionis rationem ullam habet ut hoc potius quam illud faciat, hoc quam illo modo agat? Ut nostrae cognitioni inserviat, ut nobis faciat satis?⁵⁵

U toj je Petrićevoj kritici vrlo jasan odmak od načina postavljanja problema kretanja i prirode u aristotelizmu. On pokazuje i svoje opravdanje, ali i ograničenost svoje perspektive.

Ako Petrićeva teza: priroda ne ugada čovjeku i ne vodi računa o njegovim spoznajnim mogućnostima znači kritiku teleološkog tumačenja prirode – kakav je bio peripatetički – tada ona ukazuje u smjeru novovjekovne neteleološke prirodne znanosti. Ali, Petrić tu tezu ne formulira kao kritiku finalnog uzroka, niti prvog, niti ostalih. Petrić je formulira kao protutežu Aristotelovoj tvrdnji da uzroci moraju biti ograničeni, konačni (terminata, finita principia), a ne beskonačni. Beskonačna ulančanost uzroka dokinula bi ne samo spoznatljivost bića nego i samu mogućnost da biće jest. To nije teleološka teza, nego ta teza proizlazi iz refleksije o tome koji su uvjeti da kretanje (mijenjanje,

⁵² Usp. isto mjesto.

⁵³ F. Petrić, isto djelo, str. 375.

⁵⁴ Isto mjesto.

⁵⁵ Isto mjesto.

nastajanje, propadanje) uopće jest i da ga je moguće spoznati. Ona se temelji u Aristotelu tradiranom shvaćanju da kretanje možda uopće nije, jer nije spoznatljivo. Formulirajući Aristotelovu tezu o konačnosti principa u smislu teleologije Petrić se jasno distancira od teleološkog pristupa u prirodnoj filozofiji i to možemo razumjeti kao novovjekovni element u Petrićevu mišljenju. Dezinterpretirajući pak Aristotelovu tezu o konačnosti principa prirodnog kretanja (i prirodne filozofije) u smislu teleologije pada s Petrićem u zaborav temeljni stil ili koncepcija Aristotelove prirodne filozofije. Pitanje o mogućnosti, tj. inteligibilnosti sublunarnih kretanja, uspostava mogućnosti predmeta prirodne ili druge filozofije – nije više aktualno, ne predstavlja problem. Kretanja jesu i imaju svoje (spoznatljive) uzroke. Ono što se postavlja kao pitanje jest: koji su to uzroci? Bili koji bili, oni sigurno nisu takvi da vode računa o tome bismo li ih mi mogli (lakše) spoznati. Pitanje o mogućnosti jednog znanstvenog predmeta preformulirano je (ili dezinterpretirano) u smislu teleologije, degradirano i isključeno iz znanstvenog područja. Isključujući određena peripatetička pitanja iz područja znanstvenog interesa Petrić se također pokazuje u smjeru kojim će kasnije ići novovjekovna prirodna znanost. Ono što pritom Petriću ostaje skriveno jest činjenica da ta pitanja (o mogućnosti i spoznatljivosti prirode i prirodne znanosti) nisu dokinuta ili besmislena, nego da su mu postala prešutno prihvaćena ili samorazumljiva, da su prešla u njegovu apercepciju prirode. Da prirodno kretanje jest i da je spoznatljivo, nije problem prirodne znanosti jer ona već unaprijed, ili prije svog pravog posla, utvrđivanja pojedinačnih uzroka, dohvaća svoj predmet kao zbiljski i spoznatljiv. Pritom se pak ne radi o originarnoj, uvijek i oduvijek prisutnoj evidenciji, nego je put k njoj vodio kroz aristotelizam.

Nakon razmatranja Aristotelove teze da principi prirodnih stvari moraju biti konačni analizira Petrić Aristotelovu tezu da principi moraju biti vječni (*semper manere*). Kao princip prirodnih stvari ne dolazi u obzir bilo koje kontrarno, nego samo ono kontrarno koje je vječno. Takvi su kontrarni principi oni koji ne mogu nastati (*ingenerabilia*), niti jedan od drugoga, niti od drugih principa. Takvo je kontrarno ono prvo kontrarno ili prvi kontrarni principi. Gdje možemo, pita sada Petrić, naći takve principe? *At ubi ea inquiremus?*⁵⁶ To pitanje: »gdje« – su ti principi?, znači za Petrića da je te principe potrebno naći u shemi koja u peripatetizmu obuhvaća i kategorizira bića – u Aristotelovim kategorijama. Petrić se upušta u traganje za prvim, vječnim kontrarnim principima prirodnih bića počevši od prve kategorije, tj. supstancije. Bilo bi smisljeno (*non absonum a ratione*) da se prvi kontrarni principi mogu naći u kategoriji supstancije, da su prve supstancije u smislu »neki čovjek« ili »neki konj« (*aliquis homo, aliquis equus*). To je nemoguće

⁵⁶ Isto mjesto.

jer su prve supstancije u tom smislu: »neki čovjek« ili »neki konj« odreda propadljive, a ne vječne.⁵⁷

Sljedeća bi mogućnost bila da su prvi kontrarni principi supstancije u smislu vrste ili roda (species, genus). To je, međutim, također nemoguće jer su rodovi i vrste univerzalni, a ono univerzalno po Aristotelu je nešto sekundarno (izvedeno) ili čak ništa (aut nihil, aut posterius est). Petrić ispituje i mogućnost da su prvi kontrarni principi cijela apsolutna supstancija (in tota substantia absoluta). Ta supstancija tada sadrži kontrarnost koja je prva kontrarnost iz koje se izvode sve ostale kontrarnosti. Tu kontrarnost moguće je, prema Aristotelu, držati Petrić, eksplicirati na dva načina. Ona može biti »lišenost i forma« ili »jedno i mnogo«. Ako se pretpostavi da je »jedno i mnogo« prva kontrarnost – onda to proturječi Aristotelovu pravilu da principi ne smiju proizlaziti jedni iz drugih. »Mnogo«, naime, proizlazi iz »jednog«. To proturječi također i pravilu da iz principa proizlazi sve ostalo jer osim jednog i mnogog ne postoji ništa više. »Jedno« i »mnogo« dakle ne mogu biti prvi kontrarni principi.⁵⁸

Daljnja je mogućnost da su lišenost i forma prvi kontrarni principi. Petrić, međutim, drži da lišenost i forma (kao principi prirodnih stvari) nisu po Aristotelu vječni i nenastali, nego da proizlaze jedan iz drugoga (lišenost iz forme, forma iz lišenosti). Nasuprot njima Aristotel je materiju koncipirao kao vječnu, koja ne nastaje iz drugoga, iz koje sve drugo nastaje. Materiam nobis Aristoteles tradidit, quae principium rerum generatarum sit, semper maneat, ex contrario nullo fiat, ex nulla re alia fiat, ex ea omnia fiant.⁵⁹ Nijedna prirodna lišenost ili forma nema za Aristotela te karakteristike vječnosti i nenastalosti, svojstva da sve iz nje nastaje, drži Petrić. Doduše, priznaje Petrić, Aristotel je odredio jednu drugu formu (ali ne prirodnu) kao princip svega. No, nju je Aristotel isključio iz razmatranja koja se bave prirodnim stvarima i raspravljao je o njoj u prvoj filozofiji. Quandam aliam formam, quae principium sit nominavit. Sed huic physico negotio, non attinentem, ad primam philosophiam reiecit.⁶⁰ K tome, ta forma nema svoje kontrarnosti. O toj formi Petrić ne želi ovdje raspravljati – jer tu je riječ o fizičkoj formi i principima fizičkih stvari, tu se radi o znanosti fizike i raspravlja o fizičkoj materiji. ... de physica forma sermo nobis esto, physicarum enim rerum principia quaeruntur, physica scientia tractatur, physica materia proponitur, physica etiam et principia et contraria in quaestione sunt.⁶¹ Materija je subjekt kontrarnih prin-

⁵⁷ Usp. isto mjesto.

⁵⁸ Usp. F. Petrić, isto djelo, str. 375 i 376.

⁵⁹ F. Petrić, isto djelo, str. 376.

⁶⁰ Isto mjesto.

⁶¹ Isto mjesto.

cipa (lišenosti i forme) i ona je jedina ona koja uvijek ostaje (semper manens), vječna. *Materia contrariis istis subiecta est. Esto. Materia est principium semper manens. Esto.*⁶²

Utvrdivši, dakle, materiju kao vječnu i nenastalu (koja u tom smislu ima svojstvo principa) i kao subjekt ili ono što leži u osnovi lišenosti i forme – izlaže Petrić dalje odnose između materije, forme i lišenosti. Materija je po svojoj prirodi lišena svake forme, no, istodobno, ona nije nikada lišena svih formi (ili bilo koje forme). Iz toga proizlazi, po Petriću, da je cijela materija po svojoj prirodi (naravi) zaposjednuta (occupatur) lišnošću formi. Kao kontrarni princip, međutim, cjelokupna je lišenost kontrarna formi – što se vidi, po Petrićevu mišljenju, u iskustvu; kad npr. u materiji nastane forma »mene«, onda propada privacija »mene« koja je prije toga bila u »mojoj« materiji. Što se događa u svakom pojedinačnom nastajanju, to se nužno događa i generalno. Forma, dakle, koja oformljuje cjelokupnu materiju kontrarna je cjelokupnoj lišenosti. Ta cjelokupna ili univerzalna forma, to je forma cijeloga svijeta (mundi totius forma); iako sam Aristotel nije nigdje spomenuo ili nagovijestio mogućnost takve forme – ona je, po Petriću, nužna u aristotelizmu kao konzekvencija ideje prvih kontrarnih principa. No, kad pristupi forma cijeloga svijeta propada cjelokupna lišenost i više nikakve lišenosti nema u svijetu. Kako, dakle, lišenost (koje više nema) može biti princip, vječni princip – pita Petrić.⁶³

Petrić, međutim, varira i mogućnost da nije cjelokupna lišenost koja je pridružena (socia) materiji princip prirodnih stvari, vječni princip, nego samo onaj dio lišenosti koji je pridružen (socia) dijelu materije kojemu pristupaju forme elemenata (quam elementa informant).⁶⁴ Tim razlikovanjem istaknuta je podvojenost između nebeske forme i elementarne forme, odnosno sublunarnog svijeta, a Petrić stavlja u pitanje mogućnost i opravdanost tog razlikovanja. Na temelju tog razlikovanja moguće je pitati, drži Petrić, je li lišenost pridružena cjelokupnoj materiji koju oblikuju forme elemenata, ili samo nekom dijelu te materije. Ako je cjelokupnoj materiji kojoj pristupaju forme elemenata pridružena lišenost – tada ona nakon pristupanja formi elemenata više ne postoji i ne može biti vječni princip. S druge pak strane nije jasno odakle bi bila ta razlika u materiji (koju oformljuju forme elemenata) da joj je samo djelomično pridružena lišenost.⁶⁵

⁶² Isto mjesto.

⁶³ Forma vcr privationi universac contraria ea est, quae totam materiam format. Ea est, ut opinor (quando Aristoteles nullam ne innuit quidem) mundi totius forma. Ad adventum ergo formae mundi, tota privatio periiit. Nulla ergo in mundo privatio amplius est. Si nulla, quomodo ergo principium est? Isto mjesto.

⁶⁴ Usp. isto mjesto.

⁶⁵ (...) unde ista in ista materia differentia? Isto mjesto.

Prema Aristotelovu učenju, zaključno izlaže Petrić, cijeli elementi nisu podložni ni nastajanju ni propadanju, oni nastaju i propadaju samo djelomično. I ono što se ovdje ispituje – i traži, tj. principi prirodnih stvari principi su upravo tog djelomičnog nastajanja i propadanja. *Corruptionis ergo huius et generationis partialis principia quaeruntur.*⁶⁶ U parcijalnom nastajanju i propadanju nastaju i propadaju parcijalna lišenost i parcijalna forma. Je li moguće, dvoji Petrić, *tu parcijalnu lišenost i parcijalnu formu shvatiti kao principe prirodnog nastajanja i propadanja, tj. kao vječne i kontrarne?* Ako parcijalna lišenost propada kad pristupi forma, ona nije vječna, a ako ne propada, onda nije kontrarna (formi) jer sve što je kontrarno po Aristotelu, izlaže Petrić, propadljivo je. Ako je pak parcijalna forma vječna (što Aristotel traži kao svojstvo principa), neće više biti nikakva nastajanja – jer su sve forme već prisutne. Ako je pak ta parcijalna forma propadljiva, tada joj ne pripada Aristotelovo svojstvo principa – tj. vječnost. *Od tri principa prirodnih stvari: lišenost, forma, materija koje je Aristotel izložio – samo materija ima – po Aristotelu – svojstva principa, tj. vječnost (semper manens), trajnost.*⁶⁷

Završavajući poglavlje stavlja Petrić u sumnju ne samo tri Aristotelova principa prirodnih stvari: lišenost, formu i materiju, nego i općenito zahtijeva da se ispita kakva svojstva (conditiones) trebaju imati principi prirodnih stvari. Zaključna Petrićeva rečenica vrlo je kratka i koncizna, no čini mi se da sadržava više pitanja i problema nego što je to na prvi pogled prezentno. Petrić zaključuje da istinite uvjete principa i istinite principe treba (još) ispitati – da ih, dakle, Aristotel nije istražio, da nije riješio problem. No, on također dvoji je li uopće moguće da se oni ispituju. Možda se uopće i ne mogu ispitati (inquirere), tj. tražiti i naći u iskustvu. Možda ih treba naprosto uzeti, razumom postaviti ili postulirati. *Verae ergo principiorum conditiones, vera principia inquirenda, si modo sunt inquirenda, et non sumenda.*⁶⁸

Taj Petrićev nagovještaj da se principi možda uopće ne mogu istražiti, tražiti i naći u iskustvu proizlazi iz shvaćanja da su Aristotelovi pojmovi lišenosti, forme (i materije) iskustveni pojmovi koji su proizašli iz analize parcijalnog nastajanja i propadanja. Time Petrić u načelu točno sagledava Aristotelovo polazište. Petrić, međutim, drži da su pojmovi koji su proizašli iz analize parcijalnog nastajanja i propadanja empirijski pojmovi koji ne udovoljavaju zahtjevima koje Aristotel načelno postavlja u odnosu na principe. Petrić pak ne uočava mogućnost da ti pojmovi nisu iz iskustva, nego da su konstrukcije koje trebaju objasniti kako je uopće takvo iskustvo (racionalno)

⁶⁶ F. Petrić, isto djelo, str. 377.

⁶⁷ *Materiam nobis Aristoteles tradidit, quae principium rerum generatarum sit, semper maneat, ex contrario nullo fiat, ex nulla re alia fiat, ex ea omnia.* F. Petrić, isto mjesto, str. 376.

⁶⁸ F. Petrić, isto djelo, str. 377.

pojmljivo. Ta činjenica pak znači da je Petrićevo iskustvo ili njegov preliminarni, nereflektirani pojam iskustva već unaprijed peripatetički prepariran. Ili, ono što Aristotel reflektivno dohvaća kao mogućnost da se kretanje racionalno pojmi – Petriću je neposredno zamjetljivo ili predstavlja elemenat iskustva. Petrić traži da princip iskustva ne bude iz iskustva – i time faktički ne proturječi onome kako je Aristotel postupio (prema onome kako mi razumijemo Aristotela). Petrić, međutim, nasuprot Aristotelu, ne traži da ti pojmovi objasne mogućnost racionalnog poimanja kretanja – jer je to za njega unaprijed osigurano i nedvojbeno. Petrić traži da principi kretanja odgovaraju ili udovoljavaju uvjetima koji se postavljaju na principe. Na ovom mjestu, međutim, ostaje otvoreno koji su ti uvjeti, oni Aristotelovi kao npr. vječnost, neproizlaženje iz drugoga, da sve proizlazi iz njih, ili neki drugi.

PETRIĆEVA ANALIZA PRINCIPA PRIRODNIH STVARI

Sažetak

U članku se izlaže i tumači prva knjiga četvrtog sveska *Peripatetičkih rasprava* Frane Petrića. Ta knjiga nosi naslov: »O principima prirodnih stvari« a Petrić u njoj podvrgava kritici Aristotelove principe fizike, odn. prirodne filozofije. Rasprava se centrirala oko kritike prvih kontrarnih principa, oko kritike principa forme i lišenosti (*privatio, steresis*) i njima podmetnutog subjekta (*hypokeimenon*). U svojoj kritici Petrić pokazuje odmak od ideje peripatetičke fizike. On ne prati Aristotelovo razumijevanje kontrarnih principa koji su uopće pretpostavka da bi se inteligibiliziralo kretanje. Petrić već unaprijed pristupa kretanju kao nečemu što se može racionalno dohvatiti i traži *uzroke* (a ne principe) kretanjem novonastalog bića. Pritom dolazi i do promjene u pojmu subjekta. Petrićeva kritika ukazuje na interes za empirijska istraživanja, iako ne doseže do pojma novovjekovne znanosti.

PETRIĆ'S ANALYSIS OF THE PRINCIPLES OF NATURAL THINGS

Summary

The paper expounds and discusses the first chapter of the fourth volume of Frane Petrić's *Discussionum peripateticarum*. The chapter is entitled »De Principiis rerum Naturalium«. It is here that Petrić criticized Aristotle's principles of physics, i.e., natural philosophy. The discussion is based on the critique of the first contrary principles, the critique of the principle of form and privation (*privatio, steresis*) and their

subject (*hypokeimenon*). In his critique, Petrić steered away from the idea of peripatetic physics. He did not follow Aristotle's understanding of the contrary principles, themselves the conditions for making motion intelligible. Petrić a priori understood motion as something that may be rationally grasped and looked for the *causes* (not principles) through the motion of a newly created being. At the same time, there was a change in the notion of subject. Petrić's critique pointed at the interest in empirical research, although it never reached the notion of modern science.